

QUATRE PROCESSOS DE CRIM DEL NOTARI
VALLENC MARC FERRIOL (1675-1680).
TRANSCRIPCIÓ I COMENTARI

per Brauli Montoya Abad⁽¹⁾

1. Preàmbul

Els manuscrits corresponents a l'administració de justícia constitueixen una font excel·lent d'on pouar un gran cabal d'informació sobre la vida quotidiana dels nostres avantpassats. I això pot resultar interessant per dos motius: perquè la història dels grans fets ha oblidat molt sovint baixar la mirada al poble menut –el majoritari ara i sempre–, i perquè a través de la vida de cada dia de la gent retrobem l'expressió col·loquial del poble.⁽²⁾ La cultura catalana disposa d'una ampla i pregona bibliografia sobre la Història dels Països Catalans i sobre la Història de la Llengua Catalana –així, amb majúscules–, però molt poc de la vida i la llengua quotidianes dels catalans «d'anar a peu» en el passat. Aquestes petites històries –en minúscules– encara estan per fer.

L'Arxiu Històric Comarcal de Valls (AHCV) conté un riquíssim fons documental en tota mena de manuscrits.⁽³⁾ De la secció de processos judi-

NOTES

1. Haig de fer constar que l'autoria del present article és compartida fins a un cert punt amb els alumnes de l'I.B. «Narcís Oller» Gemma Buisan Mercadé, Pau Cocaño García, Rosa Maria Ibarra Ollé, Montserrat Vallés Serra i Iolanda Vivanco Boleda, els quals han col·laborat en la localització i transcripció preliminar dels documents.
2. Les aportacions bibliogràfiques en aquest sentit encara són escasses. Només podem citar les edicions de Riera, J. (1973): *El cavaller i l'alcavota*, Club Editor, Barcelona (on hi ha un procés situat a la Barcelona del segle XV), i la de Miralles, J. (1984): *Un llibre de Cort Reial mallorquí del segle XIV (1357-60)*, Moll, Palma de Mallorca (on s'hi contenen alguns processos mallorquins d'aquell segle).
3. Vull fer palès el meu sincer agraïment al seu director, En Joan Papell, qui no solament ens ha donat tota mena de facilitats –als meus alumnes i a mi– per a consultar-ne la documentació, sinó que també s'ha prestat de molt bon grat a aclarir-nos els dubtes gràfics que anaven sorgint. Al següent extret podeu trobar una descripció acurada del fons d'aquest arxiu: Papell J. (1982): «Arxiu Històric Municipal de Valls», en *Guia dels arxius històrics de Catalunya 1*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, ps. 174-192.

cials, la part més abundosa i variada –en català– és la corresponent al segle XVII. Com és ben sabut, retrocedint en el temps, augmenta la porció de fragments en llatí, i a partir de 1714, des de la derrota en la Guerra de Successió i la instauració borbònica a Espanya, l'ús del català en l'administració va minvant progressivament. Així doncs, és la centúria del Sis-cents aquella més útil als nostres propòsits. De la segona meitat del segle hem escollit quatre processos de crim redactats en la seva totalitat pel notari vallenc Marc Ferriol. Els fets objecte de judici són un robatori de bestiar a Valls, del qual són acusats Baltasar Fonoll i altres (1675); una brega a pedrades entre dues dones a Alió, en la qual Àngela Dalmau causa unes ferides en el cap a una altra (gener de 1679); uns assalts en el camí a unes dones pel voltants de Bràfim i a càrrec d'uns homes d'aquella vila (juny de 1679), i, per últim, les amenaces d'un malfeiner, Macià Calull, a un jurat del lloc de Puigpelat (1680).

Els processos criminals es distingeixen dels civils en la temàtica que s'hi tracta. Als primers es dirimeixen qüestions que mouen a descriure una varietat d'activitats i situacions molt més gran que als segons. En aquests darrers només trobem embolics testamentaris, desavinences sobre herències o sobre atorgaments de dots matrimonials, problemes de compres i vendes, etc. Ja hem vist més amunt, amb alguns exemples, els tipus de temes propis dels processos de crim i, tot seguit, copsarem l'àmplia gamma de circumstàncies històriques i lingüístiques que s'hi poden observar; en canvi, els processos civils es caracteritzen per la monotonia no sols quant a la temàtica, sinó també quant a la llengua, farcida de termes jurídics i llatinismes.

En els quatre processos seleccionats, el notari ocupa un segon pla, molt dissimulat, per a cedir tot el protagonisme als testimonis. Marc Ferriol, com era costum en els escrivans encarregats d'assumptes judicials, transcriu les paraules pronunciades per la persona citada a declarar. Segons sembla, en un primer moment en prenia nota estenogràficament i, posteriorment, en feia una redacció més acurada, adreçada només a llevar les incoherències i les dubitacions dels testimonis en expressar-se oralment. Pel que fa a la resta de la declaració, podem estar ben segurs que romanía gairebé intacta. No podia ser d'altra manera quan es tractava de filar prim en la veracitat i els detalls dels fets. Fins i tot, de vegades el nostre escrivà devia anotar directament les paraules del declarant; així ens ho fan sospitar les moltíssimes errades que trobem al manuscrit –ratllades o intentades esborrar– i els afegitons als marges del foli, símptoma claríssim d'autocorreccions i oblots que després eren recordats pel testimoni. On sí que és evident que la intervenció del notari era nul·la és en les cites textuais que es feien al llarg del judici. Era importantíssim deixar constància si «fulanet» o «menganet» havia dit tal o tal altra paraula o frase. És a dir, en la transcripció de les declaracions hi podem distingir dos estils contextuais: un que conserva absoluta fidelitat al discurs emès durant el succés enjudiciat, el dels diàlegs literals (i que anomenem estil A); i un altre, el del parlament realitzat pel testimoni davant del jutge i que pot haver estat mínimament retocat (estil B). Només en un

dels quatre processos que aportem manca l'estil A; en aqueix tot el diàleg produït en el moment dels fets és citat indirectament.

Passem ara la lectura dels processos esmentats i comentem-ne després els aspectes més destacables. (4)

2. Transcripció

PROCÉS CONTRA BALTASAR FONOLL I ALTRES (I)

Dia 7 d'abril de 1675. Vila de Valls, Camp i Arxidiòcesi de Tarragona.
(.....) (5)

Josep Morla, pagès. Actualment carnisser de la present vila de Valls. De 40 anys d'edat. Testimoni conegut per mi, notari infrascrit (Marc Ferriol) (6). A instància del procurador fiscal de la present cort va jurar dir la veritat.

Va ser interrogat sobre la denúncia presentada.

I va dir: (7):

«Señor balle, lo que jo, testimoni, sé y puch dir en lo que vostra mercè me interroga és que vuy al matí –envers las sis horas de matina-da– jo, testimoni, só exit de ma casa per anar-m'en a la carnisseria de la present vila a efecte de anar a tallar carn per los malalts de dita vila. Y a la que só estat devant la casa de Barthomeu Garivat, que la té en lo carrer Major de dita vila, vehent jo, testimoni, a dit Garivat i a Ramon Banach, pastor, que estavan rahonant, jo, testis, me só acostat a ells i dit Banach me ha dit a mi, testis:

– Què no.n sabs res, tu?

10 I jo li he respost:

– Com, què y ha de nou?

I dit Banach me ha respost que esta nit se'n an aportat los bestiar de las taulas de la carnisseria de la vila. I jo li he respost que no.n sabia cosa.

15 I després, anant-me'nt per tot lo carrer avall, en companya de dits Garivat i Banach i de Jaume Gassol –altre dels arrendataris de la dita carnisseria–, y a la que som estats devant la casa de Bernat Casas, adroguer de dita vila, és arribat Carlos (8), de la vila de Bràfim, que per lo camí, venint ell vuy, dia present, de dita vila de Bràfim, a la present
20 vila, havia trobat a Hiacinto Vives, pastor, que guyava un gran remat de bestiar envers la dita vila de Bràfim. I que tras de dit bestiar anava Balthazar Fanoll, de la present vila, en companya de tres o quatre fa-

4. Els processos no els transcrivim sencers, tal com s'hi han conservat, però sí que hi és la major part del text. Només n'hem llevat els fragments o declaracions que no aporten al lector cap novetat i fan més pesada la seva lectura.

5. Declaració de presentació de la denúncia. Ha estat elidida perquè no aportava cap novetat, ni temàtica ni lingüística, al procés.

6. El nom del notari el coneixem perquè es fa constar a l'anterior declaració.

7. Tots els textos en cursiva són en llatí a l'original. Aquí en presentem un resum (la numeració només afecta les ralles de text en català, per això).

8. En l'original hi ha un espai en blanc després de Carlos (el testimoni no devia recordar-ne el cognom en aquell moment i després ja no va ser apuntat).

drins abrigats ab sas capas —que ell no ls avia coneguts— que se'n apor-
 25 taven lo dit bestiar envers dita vila de Bråffim. I així mateix, he entès a
 dir a Ramon Monsó, pastor de la present vila, que esta nit és anat a sa
 casa Jaume Sarrà, nebot de Balthezar Fonoll, lo qual està en casa de dit
 Fenoll, i ha demanat a dit Montsó la clau del corral de las ovelles que
 dit Montsó guarda, dient que dit Fonoll lo y envià. I dit Montsó hi ha
 fet anar son fill per obrir lo dit corral. I a la que són estats dits Jaume
 30 Sarrà i lo dit fill de dit Monsó, dit Sarrà ha pres la clau del dit corral
 de las ovelles i lo a fet tornar a casa al dit fill de Monsó. I després, al
 matí, dit Ramon Montsó és anat a dit corral per aviar ditas ovelles y
 ha trobat que i eren fora.

Lo que dich saber jo, testimoni, per haver-ho ohit a dir de la ma-
 35 nera tinch dit i per ser axí la veritat per lo jurament tinch prestat.»

Francesc Polvé, jove, baster, de la vila de Valls. Habitant en Vila-
 franca de Panadès. De edat de divuyt anys, poch més o manco. Testi-
 moni conegut per mi, notari. Citat per part de dit procurador fiscal, lo
 qual ha jurat a nostre Señor Déu i a sos sants Quatre Evangelis, en mà
 40 i poder de dit magnífich balle, dir i depositar la veritat del que sabrà en
 lo que serà interrogat.

Va ser interrogat sobre la denúncia presentada.

I va dir:

«Señor balle, lo que jo, testimoni, sé y puch dir en lo que vostra
 mercè me interroga és que vuy molt matí, antes de eixir lo sol, jo, testi-
 moni, sóc eixit de la vila de Bråffim —en la qual la nit passada he dor-
 mit— per venir-me'n a la present vila de Valls.
 45

I venint per lo dit camí envers la present vila, a la que lo sol exia,
 he trobat en lo mig del camí —en lo terme de Bråffim—⁽⁹⁾ a Hiacinto Vi-
 ves, pastor, que guyava un remat de bestiar. I tras lo dit ramat de bes-
 tiar anavan Francisco Torrens, fadrí, dit «Barbut», i Joan Ferrer, dit
 50 «Janoy», pagesos de la present vila de Valls, abragats⁽¹⁰⁾ ab sas capas,
 los quals aportaven, ço és, dit Francisco Torrents, una carrabina al
 coll, i dit Ferrer una xispa llarga al coll —que se'n aportaven dits bes-
 tiars envers dita vila de Bråffim—, als quals jo, testimoni, he co-
 neguts molt bé per tenir-los molt en pràtica i tracta, per ser tots natu-
 55 rals de la present vila. I, consecutivament en dit camí i en lo mateix
 terme de Bråffim, he trobat a Balthezar Fonoll, negociant, i Jaume Se-
 rra, nebot de dit Balthezar Fonoll, de la dita present vila de Valls, abri-
 gats ab sas capas; lo qual Balthezar Fonoll aportava una xispa llarga
 llansada sobre lo bras —que se'n aportaven altre remat de bestiar de lla-
 60 na envers dita vila de Bråffim—, als quals jo, testimoni, he molt
 ben coneguts per tenir-los molt tractats i per haver parlat ab los dits

9. La darrera frase ha estat afegida al marge esquerre del text. Sabem que correspon aquí pel senyal d'atenció que ens ha po-
 sat el notari.

10. *Abragats* deu ser un error de l'escrivà per *abrigats*.

Fenoll i Sarra. ⁽¹¹⁾ I tras los dits, en lo mateix camí i terme de Bràfim, he trobats a Joan Tondo, pagès dit «Mallorca», a ⁽¹²⁾ Tondo, també pagès dit «Mallorca», fill de Joan Tondo, lo més xich, i a Joan Pasqual, calssater, tots de dita present vila de Valls, abrigats ab sas capas, ab sas xispas llargas al coll –que també se'n aportaven altre remat de bestiar de llana envers dita vila de Bràfim, als quals jo, testimoni, he coneguts molt bé per tenir-los molt en pràtica i tracta, ab los quals he parlat. També és veritat, señor, que he demanat al dit Jaume Sarrà en quina ora eren eixits i me ha dit que al punt de las dotze horas. I si bé me judico que de la present vila, emperò ell no m ha dit de ahont ni de ahont no, si no que un dels que tinch anomenats, que no puch dir qui ere, me ha dit que l aportavan en lo mas d'en Faus ⁽¹³⁾. I axí mateix, és veritat que en un de dits ramats de bestiar hi avia anyells, emperò no puch dir de cert ab quin remat eren,

I després, a la que só arribat a la present vila de Valls, he entès a dir publicament per la dita vila que esta nit pròxim passada se'n an aportat los bestiar dels corrals de la present vila de Valls. I tala és la pública veu i fama.

Totas las quals cosas dich jo, testimoni, saber per haver-m'i trobat i haver-o vist i oït de la manera tinch dit i ser axí la veritat per lo jurament tinch prestat.»

Jo, Francisco Pulvé, firmu ma depusisió.

Ramon Monsó, pastor, de Valls. De 60 anys d'edat. Va jurar dir la veritat.

Va ser interrogat sobre la denúncia presentada.

I va dir:

«Señor sots-balle, lo que jo, testimoni, puch dir i sé aserca del que vostra mercè me interroga és que esta nit pròxim pasada, envers la mitja nit, poch més o manco, sentí a la porta de ma casa –que la tinch en lo carrer de Mossèn Bosch, de la present vila sentí ⁽¹⁴⁾– grans colps. I responnent jo:

– Qui toca aquí?,
me han respost:
– Montsó, llevau-vos i obriu.

Com, de fet, me lleví i obrí la porta. I en aver obert, trobí a Jaume Sarrà, fadri, nabot de Balthezar Fonoll, negociant de la present vila, que està en casa de dit Fonoll, y me digué:

– Digau a vostron fill que prengue la clau del corral de las ovellas

11. El fet que una vegada aparegui aquest cognom sota la forma *Serra* fa dubtar si serà així o sera *Sarrà* (o *Serrà*); sembla més probable aquesta segona forma aguda.

12. Abans del cognom Tondo hi ha un espai deixat en blanc porque el testimoni no devia recordar el nom de pila d'aquest individu.

13. Des de *si no que* que a *Faus* ha estat afegit al marge esquerre del text.

14. La forma verbal *sentí* es repeteix dues vegades a causa de la frase que hi ha estat intercalada.

que gordau i que vingue ab mi a dit corral, que lo oncle Bathezar és pasat per allí i ha sentit soroll i tem que roben alguns anyells de dit corral.

I jo, testis, a vista del que dit Jaume Sarrà me demanava, hi fiu
100 anar a dit mon fill pensant-me que voldria llet per alguna medicina per causa que altre nit dit Fonoll ne ere vinguda a sercar per sa germana quant estava mala. I dit mun fill hi anà fins al Portal de Castell, ahont me ha dit que y trobà a dit Balthezar Fonoll, lo qual li demanà dita clau i li digué que.s aguardàs allí, que encontinent tornaven. I després
105 hi tornà i li digué ⁽¹⁵⁾ que se'n vingués a casa, que ell tenia de anar a regonèixer als altres corrals.

Y vuy a la matinada, poch antes del dia, jo, testimoni, me só llevat per anar a regonèixer lo dit corral. I a la que só estat allí, no y he trobat lo bestiar ni cosa, ab la porta oberta, del que he feta gran admiració. I després me'n só anat a regonèixer los altres corrals i també los he trobats oberts, sens ningun bestiar dins, del que he fet major admiració.

I a vista del que tinch referit, he judicat que dit Fonoll se'l ne ha aportat. I després ensà he entès a dir públicament per la present vila que dit Fonoll ab altres se'l ne an aportat.

115 Tot lo que jo, testimoni, dich saber per haver-o vist i ohit de la manera tinch dit i són la veritat per lo jurament tinch prestat.»

(A.H.C.V., Secció Administració de Justicia. Cort del Batlle. Processos. Lli-gall 4, carpeta 6)

PROCÉS CONTRA ÀNGELA DALMAU (II)

Dia 26 de gener de 1679. Lloc d'Alió.

Magdalena Delbert, muller de Joan Delbert, pagès d'Alió. De 38 anys d'edat. Testimoni coneguda per l'honorable batlle Mateu Bellver, del present lloc i terme d'Alió. A instància del procurador fiscal va jurar davant el magnífic Rafael Llorens, governador del present lloc, dir la veritat.

Va ser interrogada sobre la denúncia presentada.

I va dir:

«Senyor Governador, lo que jo sé y puch dir aserca del que vostra mercè me interroga és que dilluns proppassat que contàvem als vint-y-tres del present y current mes de janer, entra les deu i onse hores antes mig dia estament* jo, testimoni denunciant, en lo terrat del forn de
5 Bartomeu Montserrat ⁽¹⁶⁾, que és demunt de la volta de dit forn —que és lo forn comú del dit lloch— prenent lo sol en companya de Teccla Sendrós, muller de Isidro Sendrós, de Àngela Vilara, muller de Pere Vilar, dit «Lo Negre», del present lloch ⁽¹⁷⁾, arribà allí junt a nosaltres Àngela

15. Les darreres paraules han estat escrites sobre altres de rectificades.

* Tant *estament* com *ajugar* poden ser dos errors merament gràfics; respectivament, per *estant-me* i per *eixugar*.

16. Abans de *forn* de Bartomeu, apareix ratllat *casa de Barthomeu*.

17. *Aquí esperariem la conjunció i*, però tenim un ratllat sobre les paraules que segueixen: *arribà allí junt a nosaltres*.

10 Dalmau, muller de Thomàs Delmau, pagès de dit lloch i prengué una pell ab llana que jo, testis, tenia penjada per a ajugar* en una finestreta que dóna dins la instància de la casa del dit forn des de dita instància. I vehent jo, testis, que dita Dalmau me prenia dita pell, li diguí perquè em tocava dita pell i que me la tornàs. I ella me respongué que no volia saber altre sinó que dita pell fos mia ⁽¹⁸⁾, que no le'm volia

15 tornar, sinó que la volia posar dins lo forn. I jo, testis, encontinent, me'n aní ⁽¹⁹⁾ a demànar a dita Dalmau que m donàs dita pell –a la qual trobí davant dit forn ⁽²⁰⁾. I altre vegada me respongué no le'm volia donar, sinó que la volia cremar dins lo forn, y que ja le y avia posada dins a cremar. I tinguérem algunes rahons, anant-se'n dita Dalmau

20 envers lo Portal de Sant Bartomeu i jo tras ella, a la qual volguí tirar una pedra, i no le y tirí, sinó que la llansí. Aleshores, dita Dalmau prengué altre pedra i me prengué a mi, testis, i me abocà la cara damunt del padrís de la casa de Teccla Sendrós, viuda. I me pagà en dita pedra un colp al costat esquerra; i després traps colps al cap

25 que m'i féu tres faridas o forats, los dos a la vurella i lo altre al cap, a la part esquerra, en lo tò. De las quals faridas o forats me'n isqué molta sanch. I me digué:

– Calla, vallaca, que ara te tinch de acabar.

I en assò fugí.

30 I esta és la veritat per lo jurament tinch prestat».

Jo, Joan Sardà, notari de Valls, firmo la sobredita depositió per dita Magdalena Dalbert, feta de sa voluntat.

Li va ser llegit i va perseverar-hi, presents dits honorable batlle i governador i jo, Marc Ferriol, notari i escrivà.

Dit dia i any, al mateix lloc d'Alió, va jurar i declarar el següent testimoni:

Jaume Plana, jove pagès, de la vila del Pla. De 22 anys.

Va dir:

«Senyor Governador, lo que jo, testimoni, puch dir y sé aserca del que vostra mercè me interroga és que dilluns proppassat que contàvem

35 als vint-i-tres del present y current mes de janer, entre les deu i honse oras antes migdia, trobant-me jo, testis, davant la casa de Anthoni Barriach, pagès del present lloch de Alió, que és al costat del forn de dit lloch, a la part que va envers lo Portal de Sant Bartomeu, entre la casa de Teccla Sendrosa ⁽²¹⁾, viuda, i dit forn viu jo, testis, y entenguí com

40 Magdalena Dalbert i Àngela Dalmau estaven qüestionejant aserca de una pell, anant la una davant la altre, ço és, dita Dalmau davant i dita

18. No queda clar el sentit d'aquestes paraules; potser amb un *era* en comptes del *fos* s'hi aclarís el significat (vg. la darrera declaració transcrita).

19. Hi deia a continuació *a dit forn*, però ha estat ratllat.

20. No s'hi entén si el relatiu té com a antecedent la Dalmau o la pell. Per altra banda, la situació de cada personatge en aquesta escena es fa difícil d'imaginar per la descripció que ens fa la testimoni (la frase entre guions és afegida al marge del foli).

21. *I davant la casa* està ratllat i, a continuació, hi ha la frase precedent.

Dalbert tras ella. I estan axí qüestionejant viu jo, testis, com dita Dalbert prengué una pedra i la tirà a dita Dalmau i no la tocà. I, encontinent, la dita Dalmau se girà i digué a dita Dalbert:

45 – Què estàs borratxassa?!

I plegà una pedra i la tirà a dita Dalbert, que la tocà al costat esquerra. I ne plegà una altre –de mola grossa– i prengué a dita Dalbert i la abocà de sobre lo padrís de la casa de dita Sendrós. I ab dita pedra li pagà molts colps al cap, que li'n rejava molta sanch, conforme jo, testis, ho viu. I se quedà allí dita Magdalena Delbert, ageguda en terra ab un gran desmay. I la dita Dalmau fugí envers lo dit Portal de Sant Bartomeu.

I asò és lo que jo, testimoni, puch dir i sé aserca del que vostra mercè me interroga.

55 I esta és la veritat per lo jurament tinch prestat.»

(.....) (22)

Victòria Guinovarda, muller de Francesc Guinovart, pagès del lloc d'Alió. De 40 anys d'edat. Va jurar davant de l'honorable Antoni Cendrós, lloc-tinent de batlle del present lloc dir la veritat.

Va dir:

«Señor Governador, lo que jo, testimoni, puch dir i sé aserca del que vostra mercè me interroga és que un dia de dilluns que contàvem als vint-i-tres dies del mes de janer proppassat envers migdia (23), estant jo, testis, en companya de Francesc Guinovart, mon marit, en la cunya de ma casa, que la tinch dins lo present lloch en lo carrer que va de la Plaça al Portal de Sant Bartomeu, dit lo carrer del Forn, que estàvem dinant, entenguí en dit carrer a Magdalena Dalbert, muller de Joan Dalbert, pagès del present lloch, que estava cridant en dit carrer dient:

60 – Jesús, jo só morta!

I exint de dita cunya per veurer lo que eren aquells crits ja viu a dita Magdalena Dalbert que caygué en la entrada de dita ma casa dels brassos de Joana Domaga, que la aportava per lo bras. I, dient-li jo, testis,

65 – Comara què teniu?

70 i me respongué

– Jo só morta.

I la viu que del cap li estava rejant molta sanch. I, encontinent, se digué públicament per lo present lloch de Alió que Àngela Dalmau, muller de Thomàs Dalmau, pagès de dit present lloch, avia pagat uns colps ab una pedra al cap de dita Dalbert i que li avia feta dita sanch.

75 I tala fonch, és estada i vui és la pública veu i fama per lo dit lloch de Alió y, axí bé, molt públic i notori.

22. Fragment elidit perquè és merament repetitiu.

23. Abans de *estant jo*, diu *entenguí*, però aquest darrer verb és ratllat.

I al cap de un poch vingué a dita ma casa Madrona Porta, viuda del present lloch. I les dos regoneguérem a dita Magdalena Dalbert, i li trobàrem tres forats o feridas en lo cap, ço és, dos a la part esquerra, enclinadas a la part devant i una en la mateixa part, enclinada a la vuyuela ⁽²⁴⁾, de las quals viu rejava molta sanch; que jo, testimoni, ho viu molt bé. I la dita Madrona Porta li tallà los cabells del rededor de ditas feridas i li aplicà un blanch de hou a aquellas.»

(.....) ⁽²⁵⁾

Dia 9 de març de 1679 al lloc d'Alió.

Àngela Dalmau, muller de Thomàs Dalmau, pagès del lloc d'Alió. Arrestada a casa seva. De 28 anys d'edat. Va jurar davant del magnífic batlle Mateu Bellver dir i declarar la veritat.

Va ser interrogada

85 Que diga ella, rea deposant, qui la ha arrestada i quant temps ha que està arrestada i si sab per què està arrestada.

I va dir:

«Senyor, vostra mercè, señor balle, me ha arrestada aurà cosa de algunes sis o set setmanes. I me arrestà per ocasió de aver tingut una pendència ab Magdalena Dalbert ab esta forma: que estant jo, rea deposant, lo dia de Sant Macari que contàvem als vint-i-tres dies del mes de janer proppassat, en casa mia, me digué Joan Dalmau, mon fill:

– Veniu, mare, que lo burro ha caygut.

I, encontinent, aní a veurer lo que ere. I trobí lo burro dins lo forn de Puja, del present lloch, que estava ajegut i carregat de llenya. I fou perquè avia tingut por de una pella de llana que estave en una finestra o forat de dit forn. I jo, rea, diguí de qui era la pell i que l'en traguessen. I vahent que ningun la tocava, jo, en un ganxo la fiu caurer. I aleshores, anant-me'n jo del dit forn, la dita Magdalena Dalbert ⁽²⁶⁾, que estava en lo tarrat del dit forn prenent lo sol ab altres dones, me vingué a
100 encontrar i me tirà una pedrade i me tocà al costat dret. I, dient-li jo que no.m tiràs, que.m trauria la criatura del ventre, continuà dita Dalbert en venir-me detràs i tirar-me pedres. I jo, rea, a vista de assò prenguí un terròs de terra i me acostí a ella i li fiu caurer una pedra que tenia en las mans. I ab lo dit tarròs de terra li peguí uns colps, que ab
105 certesa no puch dir ahont la toquí.»

Va ser interrogada:

Que diga ella, rea deposant, si ella, dita rea, agegué a la dita Dalbert sobre un padrís de la casa de Teccla Sendrós, viuda, del present lloch, i si és veritat que tenint-li allí ageguda li pegà dits colps ab una pedra.

I va dir:

24. Pel sentit i el coneixement dels fets del procés, sabem que aquí hauria de dir *vuyella*, tal com apareix més amunt. Caldrà atribuir-ho a un error de l'escrivà.

25. Vegeu nota 7.

26. A l'original hi ha en aquest emplaçament la forma *vingué*, però està ratllada.

«Que no li pagà, sinó estava dreta ab un tarròs de terra roja forta, i
110 que no la agegué sobre del dit padrís.»

Va ser interrogada:

Que digui si ab los dits colps que pegà a dita Dalbert, si li féu feridas en lo cap i si de aquellas véu ne isqués sanch.

I va dir:

«Que no se'n adonà»

Va ser interrogada:

Que diga ⁽²⁷⁾ quinas paraulas injuriosas se digueren.

I va dir:

115 «Que no té memòria se diguessin ningunas paraules injuriosas».

Va ser interrogada:

Diga si sab altre cosa i que acabe de dir la veritat si fins assí no la ha dita.

I va dir:

«Senyor, no sé altra cosa, i que ja ha dita la veritat».

(A.H.C.V., Secció Administrativa de Justícia. Cort del Batlle. Processos. Lligall 4, carpeta 23).

PROCÉS CONTRA UNS DESCONEGUTS DE BRÀFIM (III)

Dia 19 de juny de 1679. Lloc de Puigpelat.

Maria Font, muller de Baldiri Font, pagès, del lloc de Santa Pau, de la diòcesi de Girona. De 24 anys d'edat. Testimoni conegut per Francesca Valldocera, del lloc d'Alió. Va jurar davant Francesc Plana, honorable batlle del present lloc de Puigpelat dir la veritat.

Va ser interrogada sobre la denúncia presentada.

I va dir:

«Señor balle, lo que jo sé y puch dir aserca del que vostra mercè me interroga és que ahir diumenge que contàvem als devuyt dies del present i current mes de juny, estant jo, testis denunciand, en companya de Francesca Valldocera, muller de Pau Valldossera, pagès de Vila-redona, y de Teresa Zabala, muller de Joan Baptista Zabala, envers las set horas de matinada en la casa o hostel de la Font de Puigtinyós, arribà en dita casa o hostel un home, cabell i barba roig, de edat de alguns trenta anys, poch més o manco, y se assentà a la porta de dit hostel y esperà que nosaltres nos ne vinguésem. Com, en effecte, al 10 cap de un rato després que aguèrem refrescat, nos ne vinguèrem envers la vila de Bràffim. Y, a penas, aguèrem pasat Gayà, quant luego ja arribà a nosaltres lo dit home roig juntament ab altre home que me digué a mi, testis, que ere de Bràffim ⁽²⁸⁾; als quals no conech per no tenir-los

27. En aquest lloc diu *si sab altre cosa i que acabe de*, però ho tenim ratllat.

28. Al manuscrit original figuren ratllades les següents paraules: *que ere del present lloch de Puigpelat.*

tractats. I lo dit home roig nos digué que avíam de quedar-nos. I nosal-
 15 tres li diguérem que fes son camí. I ell replicà dient que per forsa o
 per grat, de una o de altre manera, nos auríam de cadar ab ells.
 Ab què replicant, arribàrem a dit lloch de Bràffim, en casa de Maria
 Llorens, germana de dita Francisca, ahont hi estiguérem fins envers las
 20 sinch horas de la tarda que.ns despedírem per anar-nos-ne en Alió, en
 casa de Aulària Denquela, germana de dita Teresa, si bé antes de anar-
 nos-ne ⁽²⁹⁾, fórem avisades per una dona de dit lloch de Bràffim que
 nos ⁽³⁰⁾ moguéssem, perquè per lo camí nos avian feta algunas paradas
 pera robar-nos. A vista del qual jo, testis, aní a donar-ne rahó al balle
 de la dita vila de Bràffim, i nos respongué que guidas y as-
 25 seguradas podíam anar sense tenir temor de ninguna persona, i que si
 ningú nos inquietave, que.l avisàsem. I nosaltres, ab dita paraula nos
 ne anàrem de dit lloch de Bràffim per al dit lloch de Alió. I nos vingué
 a acompanyar un rato de camí la dita Maria Llorens, germana de dita
 Francisca Valldossera.

30 Y a penas nos agué deixat dita Maria Llorens, que ja érem en lo
 present terme de Puigpelat, en la partida dita Bastart, nos isqueren al
 encontra dos hòmens en lo mig del camí i se agafaren ab la dita Teresa
 i li digueren que anàs ab ells. I dita respongué que no y volia anar en-
 cara que la matassen. I, encontinent, se agafaren en mi dient-me anàs
 35 ab ells camí avall. I no volent-hi anar, jo me posí a cridar crits de via
 fora i las ditas Teresa i Francisca també cridaren (y vehent lo un de
 dits dos hòmens que jo cridava i no volia anar ab ells, me vol-
 gué pagar ab un bastó que aportava en la mà i me féu moltas amanas-
 sas, si bé que ab mes pocas forças i crits me resistí dels dits hòmens); ⁽³¹⁾
 40 als quals crits ohí la dita Maria Llorens, germana de dita Francisca, i
 tomà. I, vent que tornava, los dits hòmens nos deixaren.

I en lo mateix camí trobàrem altres quatre hòmens ab sas xispas
 llargas en las mans i nos digueren que u agrehíssem a aquella dona que
 ere tornada, si no nos haurien trancadas las xupas de folre o auríam
 45 anats ab ells. També és veritat, señor, que jo, als dos hòmens, no.ls co-
 neguí, sinó que la dita Francesca digué que.ls coneixia molt bé, que
 eren de dit lloch de Bràffim.

I està és la veritat per lo jurament tinch prestat.»

Dit dia

*Teresa Zabala, de la Bisbal, muller de Joan Baptista Sabala, de la Bis-
 bal, militar. Filla de Bertran Trabeu, pagès, de la vila del Pont d'Armentera
 i d'Aulària, cònjuge. De 40 anys d'edat. Testimoni coneguda per Francesc
 Plana, batlle del present lloc de Puigpelat. Va jurar dir veritat.*

Va ser interrogada sobre la denúncia presentada.

29. Hi deia *venir-nos* en comptes de *anar-nos-ne*, però ha estat esborrat.

30. Guanyaria una mica de sentit la frase si hi digués *no.ns* en comptes de *nos* (vegeu la següent declaració).

31. Tot el que conté aquest parèntesi és afegit al marge del foli i advertit per un senyal d'atenció.

I va dir:

«Señor balle, lo que jo, testimoni, se y puch dir referent a lo que
 50 vostra mercè me interroga és que ahir diumenge, que contàvem als de-
 vuyt dies del present y corrent mes de juny, estant jo, testis, en compa-
 nya de Francisca Valldocera i de Maria Font en la casa o hostal de la
 Font de Puigtinyós, envers las set horas de matinada, arribà en dita
 55 casa o hostal un home, cabell y barba roig, de edat de alguns trenta
 anys, poc més o manco, i se asentà a la porta de dit hostal
 i esparà que nosaltres nos ne anàssem. I a penas fórem fora que dit
 home nos vingué al darrera i nos aconseguí al pasar Gayà en companya
 de altre home que aportava una fals en la mà, que digué ere de Bràf-
 fim. I lo dit home roig nos digué que.ns avíam de quedar, al qual res-
 60 ponguérem que fes son camí. I ell replicà dient que.ns avíam de quedar
 ab ell per grat o per força. I axí replicant i nosaltres contradint, arribà-
 rem a Bràffim i nos ne anàrem a casa de Maria Lorens, germana de
 dita Francesca Valldocera, en la qual pasàrem lo migdia fins a la
 tarda, que.ns ne volguérem anar a Alió, a casa de Aulària Denquela,
 65 ma germana. I antes de partir-nos de casa de dita Maria Llorens, fórem
 avisadas per unas donas de Bràffim que.ns digueren no.ns ne anàssem
 perquè per lo camí nos robarian, que.ns avian fetas algunas paradas,
 del que ⁽³²⁾ anàrem a donar-ne rahó al balle de dita vila de Bràffim. I nos
 digué que anàssem guidas i asseguradas, que ningú nos diria cosa, i que
 70 si algú nos enquietave, que.l avisàsem.

I nosaltres, en paraulas de dit balle, nos ne anàrem a Alió i nos
 vingué a acompanyar la dita Maria Llorens fins que ja fórem prop de
 Alió. I a penas nos hagué deixades dita Maria Llorens, que érem en lo
 terme del present lloch de Puigpelat, en una partida de terra que li diu-
 75 hen Bastart, nos isqueren al encontre dos hòmens en lo mig del camí i
 se agafaren ab mi, testis, i.m digué lo un de dits dos hòmens anàs ab
 ells. I los respenguí que no y volia anar, i que encara que.m matassen
 no y aniria. I me deixaren i se agafaren ab la dita Maria font; i
 per força la volian trauer del camí que anàs ab ells. I li feren moltes
 80 amanassas i forças perquè y anàs. I li amanassaren de pagar-li ab un
 bastó que lo un de dits hòmens aportava en las mans. I nosaltres nos
 posàrem a cridar, als quals crits tomà dita Maria Llorens, que, per ha-
 ver poch que.ns avia deixades, los ohí. A vista de la qual nos deixaren
 anar.

I un poch més avall, en lo mateix camí, encontràrem altres quatre
 hòmens ab sas xispas llargas en las mans, asentats, i nos digueren que u
 agrehíssem a dita Francisca Llorens que era tomada, si no nos aurian
 rompudas las xupas de folre o fórem anadas ab ells; als quals hòmens
 jo, testis, no coneguí sinó que la dita Tereza Valldocera digué eren de
 90 Bràffim, que ella los coneixia.

32. En lloc de l'anterior mot *algunas* al text original hi deia -ratllat- *dos o tres*. i en lloc de *del que* figurava per la qual rahó.

I esta és la veritat per lo jurament tinch prestat.»

Li va ser llegit i va perseverar-hi, presents dit honorable batlle i jo, Ferriol, notari.

(A.H.C.V., Secció Administració de Justícia. Cort del Batlle. Processos. Lligall 4, carpeta 19).

PROCÉS CONTRA MACIÀ CALULL (IV)

Dia 27 d'abril de 1680. Lloc de Puigpelat, Camp i Arxidiòcesi de Tarragona. Va declarar el testimoni següent:

Jacint Ciuró, pagès. Actualment jurat en ordre segon del lloc de Puigpelat. De 36 anys d'edat. Testimoni conegut per mi, Marc Ferriol, notari infrascrit. Va jurar davant l'honorable Francesc Plana, batlle del lloc de Puigpelat, dir la veritat.

Va ser interrogat sobre la denúncia presentada.

I va dir:

«Señor balle, jo denuncio a vostra mercè y a sa cort que ahir⁽³³⁾ féu vuyt dies, dia de Divendres Sant proppassat, que contàvem als denou dies del present y current mes de abril, trobant-me jo, testis, en company de Rafel Tutusaus, del Portal, Pau Fortuny, Anthoni Fortuny, Gabriel Fàbregas, Joan Domingo, Pere Blanch, Miquel Ferrer i Macià Calull⁽³⁴⁾, fadri, tots pagesos del present lloch de Puigpelat, escurant lo rech de la aygua dels⁽³⁵⁾ orsts, terme del present lloch, a la que devien ésser las tres horas de la tarda, poch més o menos, lo dit Gabriel Fàbregas i altres digueren al dit Macià Calull que ell tenia obligació de escurar en companya dels demás⁽³⁶⁾ lo dit rech des de la bassa del comú fins al cap del rech de la bassa de Miquel Ferrer. I ell repliava que no tenia obligació, sinó que volia escurar altre rech fins a la bassa de dit Miquel Ferrer. Y aserca de això se mogué qüestió entre uns i altres. Y jo, com a jurat que só del present lloch, responguí dient al dit Macià Calull que callàs, que ell tenia obligació de escurar en companya dels demás lo dit rech del modo que li deyan i no com ell volia; i que prou avia durat la qüestió, i que no ere sinó un xarrayre. Al que dit Macià Calull se alborotava contra de mi maltractant-me mal de paraules. I replicant-li jo que callàs, ell més se alborotava i descomponia contra de mi. Fins a tant, que arribá a desafiar-me dient ho prengué del modo me aparegués. Al que los que estaven allí presents —que, de sobre, tinch anomenats— feren que dit Calull se asosegàs. Y se'n anà.

33. Al manuscrit, abans del mot *ahir* figura *vuy* ('avui'), però està ratllat.

34. Després del penúltim nom de la relació hi ha també ratllat *altres escurantlo*.

35. En l'original sembla que digui *de las* per *dels*; també la *a* de *las*, que és una mica desfigurada, podria ser una *o*, amb la qual cosa l'article concordaria amb el nom *orts*.

36. En companya dels demás s'ha afegit posteriorment al marge del foli i, mitjançant un senyal d'atenció fet per l'escriba, sabem on pertany.

Y després que ja lo dit rech estigué escurat, jo, testis denunciant,
 25 me'n aní a un ortet de dit regadiu a plantar-i unas pocas de sebas. I, a
 penas fuy allí, quant me aguí posat a plantar ditas sebas, arribà a mi lo
 dit Macià Calull ab una xispa llarga en las mans i abrigat ab sa capa. I
 a la que fou algunas deu o dotze passas prop me digué si.m tenia en lo
 que avia dit, si ere xarayre o no. Y jo me girí a ell i lo viu ab dita xispa
 30 a las mans i i responguí:

– Com que he dit jo de tu? Dexem-nos de quimeras.

I ell me respongué:

– Si no fos que tens companya, ne pasaria quatre balas.

I jo li responguí:

35 – Bé.m pots matar i fer lo que vulles de mi, puix veus no tinch
 sinó un càvech.

I ell me respongué que anés a sarcar armes. I jo li responguí que jo
 no volia qüestions. I ell altre vegada me digué que si no tingués compa-
 nya, me pasaria quatra balas. I, encara, com a mi amanasàs el que res-
 40 pongué⁽³⁷⁾, Pau Fortuny, que ere en un altre ortet, feu que.s dexàs de
 qüestions, que ja ere passat.

Totas las quals cosas dich saber, senyor balle, per haver-m'í trobat
 present i haver-me succehit de la manera que tinch dit i refferit. I són
 la veritat per lo jurament tinch prestat.»

(.....)⁽³⁸⁾.

*Pau Fortuny, del lloc de Puigpelat, de 33 anys d'edat, va ser interrogat i
 va dir:*

45 «Señor balle, lo que jo, testimoni, puch dir y sé aserca del que vostra
 mercè me interroga és que lo Divendres Sant proppassat, que contàvem
 als denou dies del present y current mes de abril, trobant-me jo, testis,
 en companya de Hiacinto Ciuró, de present jurat en orde segon del
 present lloch, Anthoni Fortuny, mon germà, Miquel Ferrer, Gabriel
 50 Fàbregas, Rafel Totosaus, Joan Domingo, Macià Calull i altres del pre-
 sent lloch en lo rech dels⁽³⁹⁾ ords del terme del present lloch
 escurant dit rech, a la que devien ésser las tres oras de la tarda se mo-
 gué qüestió entre nosaltres si lo dit Macià Calull tenia obligació de es-
 curar lo dit rech ensemps ab los demás des de la bassa comuna fins al
 55 cap del rech de la bassa de dit Miquel Ferrer. I lo dit Hiacinto Ciuró,
 jurat, respongué que sí que tenia obligació, i que si no volia escurar,
 per què y ere vengut; i que si se'n volia anar, que y se'n anàs, que tam-
 bé se escuraria de un modo com altre; i que callàs, que no ere sinó un
 xarayre. I en axò, lo dit Macià Calull se descompongué i maltractà
 60 molt mal de paraules al dit Hiacinto Ciuró, jurat, i lo desafia i digué
 li faria tornar las paraulas al ventre. I se aosegà un poch la qüestió. I

37. Des d'encara fins a *respongué* hi ha dos mots ratllats que no s'entenen bé; sense tenir-los en compte, *respongué* hem d'in-
 terpretar-lo com una forma (errònia?) de primera personalitat de singular si volem que el fragment no perdi sentit.

38. Les altres declaracions del procés, que hem elidit, no aporten ap novetat als fets ja coneguts.

39. Vegeu nota 35.

al cap de un ratet ja tornaven a la mateixa qüestió. I altre vegada tornà a desafiar al dit Ciuró. I lo dit Macià se'n vingué envers lo present lloch ⁽⁴⁰⁾.

65 I jo, testis, me'n aní a un ortet que tinch en dit regadiu i lo dit Ciuró se'n anà també a un ortet que y té a plantar-i sebes. I al cap de un poch ja viu al dit Macià Calull que venia abrigat ab sa capa i ab una xispa llarga al coll ⁽⁴¹⁾, i se'n anà a topar al dit Hiacinto ciuró –i antes de arribar a ell, se tragué dita xispa llarga del coll i se la posà a
70 les mans. I entenguí com li digué si.s tenia en lo que li avia dit, i altres rahons que no les poguí ben compendre, tenint la dita xispa llarga en las mans i fent-li amanasas. I també entenguí com li digué:

– Si no fos per vostra companya, ne pasaria quatre balas.

Al que jo, testis, responguí se dexàs de això, que ja era pasat. I lo
75 dit Macià Calull se'n anà ⁽⁴²⁾.

Totas las quals cosa dich jo, testimoni, saber per haver-o vist i ohit i ser-m'i trobat present de la manera que tinch dit. I són la veritat per lo jurament tinch prestat.»

(A.H.C.V., Secció Administració de Justícia. Cort del Batlle. Processos. Lli-gall 4, carpeta 24).

3. Comentari

3.1. En el pla extralingüístic, la informació que ens proporcionen els quatre processos, tot i no ser gaire abundosa, és un bon indicatiu d'allò que ens pot oferir una recerca més pregonera en aquesta mena de manuscrits.

Podem resseguir la pista a molts cognoms de la comarca, uns habituals avui, altres no tant i altres desconeguts (cg. només al primer procés *Morla, Garivat, Banach, Gassol, Casas, Vives, Fonoll*, etc.).

Molt més engrescadora pot resultar la recerca en malnoms i renoms («Barbut», «Janoy», «Mallorca», «Lo Negre»), cadascun amb el seu significat, al·lusiú a trets fisiològics o d'origen de la persona afectada.

Encara dintre de les denominacions personals, ens adonem dels canvis ocorreguts d'aleshores ençà amb els cognoms femenins. Per una banda, i com és costum avui als països anglo-saxons, la muller, en casar-se, rebia el cognom del marit (val a dir que sempre trobem un sol cognom, el patern, i no dos, patern i matern com s'usa avui dia). Però les dones –fadrines o casades– molt sovint ostentaven un cognom feminitzat; el procés II ens il·lustra sobre aquest aspecte: Àngela *Vilara*, muller de Pere *Vilar*; Victòria *Guinovarda*, muller de Francesc *Guinovart*; però també hi ha el manteniment en masculí: *Dalbert, Sendrós, Dalmau*, etc.

La professió més freqüent aleshores era la de pagès, segons deduïm de la majoria de testimonis que prestaven declaració. Però també n'hi trobem

40. Al manuscrit hi havia escrit abans de *se'n vingué, se'n anà*, però aquest darrer sintagma apareix ratllat.

41. El mot *coll* va ser posat dalt de *...as mans*, que està ratllat.

42. Abans d'aquesta frase, l'escrivà havia volgut iniciar el paràgraf que segueix amb *Totas...*, però ho va corregir.

d'altres com la de *carnisser*, *pastor*, *adroguer*, *baster* (el qui feia i adobava guarniments per a les cavalleries), *Calsater* (el qui feia i adobava calces), *militar*, *comare* (llevadora?, vg. II, r. 69), i les habituals en el medi judicial: *notari* i *procurador fiscal*. Íntimament relacionats, hi veiem alguns dels càrrecs públics que existien: *jurat*, *batlle*, *sots-batlle*, i *governador*.

Les poblacions es distribuïen entre les d'inferior categoria, els *llocs* (com Puigpelat o Alió) i les de major categoria, les *viles* (com Valls o Bràfim). A l'Alt Camp no hi havia *ciutats*.

Devia ser normal aleshores portar armes pel carrer. Les més populars eren les *xispes llargues* (una mena d'escopeta curta), les quals es podien dur «al coll» (vg. I, rs. 52; IV, r. 68), «llançades sobre lo bras» (I, rs. 59), o bé simplement «a las mans» (IV, r. 27). Una població especialment conflictiva en aquell temps era, sense cap mena de dubte, Alió, on, a banda del procés II, en tenim molts altres al nostre arxiu de casos d'homicidi (vg. AHCV, Secc. Amd. Just., Llig. 2, carpetes 9b i 12, per exemple).

També esbrinem a través dels testimoniatges del passat que no estranyava a ningú que hom treballés en Divendres Sant (vg. IV); o que l'acció judicial es produís immediatament als successos delictius (vg. I); o que, com a remei casolà, s'apliqués el blanc d'ou (o clara) a una ferida en el cap.

Per últim, les investigacions toponímiques que tenen un camp molt ample en aquesta mena de documentació, per bé que als nostres textos no siguin especialment abundosos els noms de llocs: *Font de Puigtinyós*, *partida de Bastart*, *Gayà*, (així sense article!).

3.2. A mig camí entre els fets externs a la llengua i aquells altres estrictament immanents, hi ha el tema del tractament personal. La documentació transcrita ens indica la vitalitat del *vós*, com a intermedi entre el tractament de màxim respecte, *vostra mercè* (*vostè*) i el tractament de confiança i inferioritat social, el *tu*. De *vós* tenim exemples als diàlegs literals transcrits al procés I (vg. res. 91, 95 i 96), al II (rs. 69 i 92) i al IV (r. 73). De *tu* en tenim al procés I (rs. 9, 27 i 43) i al IV (rs. 31, 33 i 35). I de *vostra mercè* en trobem a tots els processos en iniciar-se cada declaració, puix que aquest era el tractament obligatori envers l'autoritat que feia de jutge. Aquest és l'únic cas, ensemps amb el del fill que s'adreça a sa mare de *vós* (vg. II, r. 92), on descobrim clarament l'aplicació de cada tractament ⁽⁴³⁾.

3.3. Al nivell lingüístic, també el present treball pretén servir de punt de partença mitjançant el suggeriment de molts camins que s'hi poden seguir. És evident que per arribar a uns resultats més fiables, és fa imprescindible un major fons documental que permeti la quantificació d'unes variables previament seleccionades ⁽⁴⁴⁾. De tota manera, podem aproximar-nos al català parlat a l'Alt Camp (i potser al de tot el Camp de Tarragona) a través dels trets lingüístics que copsem només en aquests quatre processos de crim.

43. L'única bibliografia que possim en català sobre el tema dels tractaments és una tesi doctoral: Montagut, M.M. (1979): *Fórmules de tractament en català medieval*. Universitat de Barcelona. Les observacions fetes aquí encaixen força bé amb les conclusions d'aquesta tesi.

44. Aquesta línia de treball ja compta amb una ampla bibliografia i aplicacions al nostre país; part de les seves bases teòriques es poden trobar a Romaine, S. (1982): *Socio-historical linguistics. Its status and methodology*. Cambridge University Press.

Quant a la pronúncia, la veiem molt propera a l'actual, és a dir, dins del català oriental. Així, la freqüent confusió que observem entre les grafies *a* i *e* en posició àtona («las taulas», «altre vegada», etc) ens delata la neutralització de les vocals /a/, /ɛ/ i /e/ en [ə] quan no duïen accent. Ara bé, la neutralització de les vocals, /o/, /o/ i /u/ sota el so [u] no devia ser tan freqüent, ja que les confusions entre les grafies *o* i *u* són mínimes, almenys entre els escriptors, perquè l'únic cas en què signa un testimoni, en quatre paraules susceptibles de confusió, comet tres errors (vg. I, r. 83). Comparem aquestes paraules escrites per un «profà» amb altres amb la mateixa fonètica transcrites pel nostre notari: «Polvé» (I, r. 36), «deposar» (r. 40) i «judico» (r. 71). ¿Podem concloure d'aquests fets que la neutralització de /o/, /o/ i /u/ en [u] a penes començava a estendre's i no havia assolit encara el grau de prestigi suficient perquè la fessin anar els escriptors? ⁽⁴⁵⁾

En el segle XVII ja registrem la palatalització de /n/ quan va precedida d'una /i/: «cunya» (II, r. 59), tal com és característic avui a tot el Camp de Tarragona en aquest i altres mots amb el mateix entorn fonètic.

Un altre canvi fonètic el trobem a mig camí: «vuy» (I, rs. 19 i 43; II, r. 76) seria la fase intermèdia del procés HODIE hui vui avui. En el mateix sentit intentarien evolucionar altres mots amb el mateix començament: AURICULA orella urella vurella; però en aquest cas la /v/ antietimològica afegida al davant no acabaria fixant-s'hi en la llengua (vg. II, rs. 25 i 82).

Als nivells morfològic i lèxic observem una sèrie de trets que s'han conservat actualment als parlars occidentals –i, sobretot, en el valencià– però que han desaparegut de la major part del català oriental. Uns és la del pretèrit perfet simple, que s'ha vist substituït pel corresponent perifràstic. Vegeu, com a exemple destacat, algunes primeres persones del singular que apareixen als processos transcrits: «lleví», «trobí», «fíu» (I, rs. 92 i 99); «aní», «posí», «coneguí» (III, rs. 23, 35 i 45), etc. I encara dintre dels verbs, hi ha l'aparició dels subjuntius de present clàssics (sense formes en –i–): «que diga» (II, rs. 85, 106 i 114), «vulles» (IV, r. 35); però ja hi trobem un cas amb –i–: «que digui» (II, r. 111).

L'antiga distinció entre els adverbis de lloc «assí» (II, r. 116), de major proximitat, i «aquí» (I, r. 89), intermedi entre *ací* i *allí*, tampoc no ha perdurat al nostre parlar. Relacionat amb aquest cas, tenim el dels demostratius *açò* i *això* –avui unificats sota la forma *això*–; al procés II apareix *asò* (rs. 53 i 102).

Així mateix, tenim els possessius àtons i simples: «ma casa» (II, rs. 60 i 78); «son camí» (III, r. 15), «mes pocas forçes», «sas xispas llargas» (r. 39 i 42), «ma germana» (r. 65); «sa capa» (IV, r. 27). Igualment, pel que fa a l'article masculí *lo/los*: «dos bestiar» (I, r. 12), «do rech» (IV, r. 6 i 7).

I per fi, una sèrie de mots com els següents «fadrí» (I, r. 22), «esta» (demostratiu, r. 25) «eixir» (r. 43), «xich» (r. 64); «plegà» (II, r. 46), «roja» (r.

45. Aquesta «pregunta-hipòtesis» s'ajusta prou bé amb les asseveracions de J. Veny sobre la cronologia d'aquest canvi a partir dels segles XV i XVI al català oriental (vg. *Els parlars catalans*, Moll, 1982, p. 27).

109); «rompudas» (III, r. 88). Respectivament, avui al Camp de Tarragona sentirem dir *noi, aquesta, sortir, va recollir, vermella i trencades*. Sobre aquest darrer cas, paga la pena contrastar la diferència lèxica entre les dues testimonis del procés III: la primera diu «trancadas» (r. 44) i la segona, «rompudas» (r. 88), tot i que s'estan referint als mateixos fets.

Els castellanismes ja començaven a fer-se freqüents a casa nostra en la centúria del Sis-cents: «aserca» (a tots els processos); «antes» (I, r. 43); «rededor» (II, r. 83), «burro» (r. 92); «assentà» (III, r. 8); «rato» (r. 10), «despedirem» (r. 19), «tarda» (r. 64); «menos» (IV, r. 8). Alguns d'aquests han fet marxa enrera, com «aserca», i altres han acabat essent acceptats en la llengua normativa, com «burro» o «tarda».

Tot i ser conscients de deixar-nos molts trets al calaix, citem, per cloure aquesta breu anàlisi lingüística, algunes peculiaritats lèxiques i fraseològiques d'aquests textos.

Al procés II tenim un mot inusitat, *traps*, en el sintagma «traps colps» (r. 24); no pot ser una errada en comptes de *tres*, ja que la grafia és claríssima. Marc Ferriol podria haver volgut posar-hi *trops* (entre la *o* i la *a* sí que hi podria haver dubte), fent un plural de l'arcaisme *trop*, que significava «massa». El plural seria analògic, però incorrecte, tal com avui ocorre quan es diu, per exemple, «masses coses».

Am el significat de «discutir» trobem dos sinònims, un derivat de *qüestió* (vg. també «moure qüestió», en IV, r. 17): «qüestionejant» (II, r. 40), i una frase feta: «tenir rahons» (II, r. 19). «Tenir en pràtica i tracte» (I, rs. 54 i 68) és un altra frase feta on el mot «pràtica», amb /s/, no el registra el DCVB⁽⁴⁶⁾. També és frase feta «maltractar mal de paraules» (IV, r. 18), amb una reduplicació de l'adverbi *mal*, que ja entra en la composició del mot *maltractar*. Sense aquesta repetició innecessària, la frase era molt habitual durant el segle XVII per tots els Països Catalans.

46. El *Diccionari Català-Valencià-Balear* només inclou les variants amb el mateix significat *práctica* i *prática*, però no *pratisa*, tal com tenim aquí.